टेकनाथ गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
देवमाया शर्मा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६४

शोधनिर्देशक
नेत्रमणि सुवेदी

टेकनाथ गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
देवमाया शर्मा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली एम्.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी देवमाया शर्माले **टेकनाथ गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६४/०३/

....

(नेत्रमणि सुवेदी)
उपप्राध्यापक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति: २०६४/०३/

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६०-२०६२ का छात्रा देवमाया शर्माले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **टेकनाथ गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन-समिति

१. प्रा. घनश्याम उपाध्याय कँडेल (विभागीय प्रमुख) ....

२. उपप्रा. नेत्रमणि सुवेदी (शोधनिर्देशक) ....

३. .... पारसमणि भण्डारी (बाह्यपरीक्षक) ....

कृतज्ञताज्ञापन

टेकनाथ गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरू उपप्राध्यापक नेत्रमणि सुवेदीको निर्देशनमा तयार गरेकी हुँ । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो कार्यव्यस्तताको पर्वाह नगरी मलाई स्नेहपूर्वक सल्लाह, सुझाव र सहयोग प्रदान गर्नुहुने निर्देशक गुरूप्रति म आभारी छु र सदा ऋणी रहनेछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गरी शोधपत्र तयार पार्न स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख तथा नेपाली केन्द्रीय विभागका पदाधिकारीहरुप्रति म कृतज्ञ छु । शोधपत्र लेखन तथा भाषिक परिष्कारका क्रममा अमूल्य सहयोग गर्नुहुने ने.सं.वि.का उपप्राध्यापक दाजु सुधन पौडेललगायत गुरू केशव सुवेदी र अन्य गुरूहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोधपत्रको तयारीका सन्दर्भमा सहयोग गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय र अन्य पुस्तकालयप्रति म आभारी छु ।

शोधपत्र तयारीका क्रममा शोधनायकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका विविध पक्षसँग सम्बन्धित विविध जानकारीहरु उपलब्ध गराइदिने व्यक्तिहरु स्वयम् टेकनाथ गौतम, श्याम सुवेदी, अमरराज शर्मा, वलदेव शर्मा मजगैयाँ, अमर गिरी, किशोर गौतम, रेडियो स्वर्गद्वारी दाङका दधिराम सुवेदी, विपुल पोखरेल र सुदीप गौतमलाई हृदयतः धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मेरो अध्ययनमा बाल्यावस्थादेखि नै वात्सल्य, प्रेरणा र अवसर प्रदान गर्नुहुने पूज्य पिता तिलकराम पोखेल तथा माता अमृता पोखेलप्रति म ऋणी छु । अध्ययनका क्रममा सदा प्रेरणा, हौसला र सहयोग प्रदान गर्नुहुने जीवनसाथी श्रीमान् टीकाहरि बरालप्रति आभारी छु । अध्ययनका क्रममा बाल्यकालदेखि नै मेरो साथ रहने तथा शोधपत्र तयार पार्न सघाउने भाइहरु शिवहरि पोखेल र दामोदर पोखेलप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधपत्र लेख्न सधैँ सजग गराइरहने बुबा होमप्रसाद बराल, आमा गङ्गादेवी बराल र दिदीबहिनीहरुप्रति म ऋणी छु ।

त्यसैगरी शोधपत्रको टङ्कण छिटोछरितो र शुद्ध रूपमा गरी सहयोग गर्ने 'जी' कम्प्युटरका जितेन महर्जनलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सविनय अनुरोधसहित नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

मिति: २०६४/०३/

....

(देवमाया शर्मा)

विषयसूची

शीर्षक **पृष्ठ संख्या**

पहिलो परिच्छेद: शोधपरिचय १–८

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधपत्रको प्रयोजन १

१.३ शीर्षकपरिचय १

१.४ शोधसमस्या २

१.५ शोधपत्रको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.७ अध्ययनको महत्त्व ६

१.८ शोधविधि ७

१.८.१ सामग्रीसङ्कलन विधि ७

१.८.२ सामग्रीविश्लेषण विधि ७

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ७

दोस्रो परिच्छेद: टेकनाथ गौतमको जीवनी ९–२८

२.१ टेकनाथ गौतमको जन्म ९

२.२.जन्मस्थान ९

२.३ पुर्खा र वंशपरम्परा १०

२.४ बाल्यकालीन नाम तथा प्रचलित नाम ११

२.५ बाल्यकाल र शिक्षादीक्षा ११

२.५.१. बाल्यकाल ११

२.५.२ शिक्षादीक्षा १३

२.५.२.१ अक्षरारम्भ तथा अनौपचारिक शिक्षा १३

२.५.२.२ औपचारिक शिक्षा १३

२.६ व्रतबन्ध १४

२.७. विवाह, दाम्पत्य जीवन तथा सन्तान १४
२.८ मातृपितृ तथा पत्नी वियोग १६
२.९ बसोबास १७
२.१० आजीविका र पेसा १७
२.११ आर्थिक पृष्ठभूमि १७
२.१२ शारीरिक बनोट, स्वास्थ्यस्थिति, रुचि तथा स्वभाव १८
२.१२.१ शारीरिक बनोट १८
२.१२.२ स्वास्थ्य स्थिति १८
२.१२.३. रुचि १८
२.१२.४. स्वभाव १९
२.१३ लेखन २०
२.१३.१ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव २०
२.१३.२ लेखनको प्रारम्भ तथा प्रकाशनको थालनी २१
२.१३.३ लेखन क्षेत्र र प्रकाशित पुस्तकाकार कृति तथा फुटकर सामग्रीहरू २१
२.१३.३.१ लेखनक्षेत्र २१
२.१३.३.२ प्रकाशित पुस्तकाकार कृति २२
२.१३.३.३ फुटकर सामग्रीहरू २४
२.१४ भ्रमण २५
२.१५ सम्मान तथा पुरस्कार २५
२.१६ हालको दैनिकी एवं आहार २६
२.१७ जीवनदर्शन तथा साहित्यिक अवधारणा २७
२.१७.१ जीवनदर्शन २७
२.१७.२ साहित्यिक अवधारणा २७
२.१८ सारांश २८

तेस्रो परिच्छेद: टेकनाथ गौतमको व्यक्तित्व २९-४०

३.१ टेकनाथ गौतमको शारीरिक व्यक्तित्व तथा स्वभाव २९
३.२ टेकनाथ गौतमका व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू २९
३.२.१ शिक्षित/बौद्धिक/तार्किक व्यक्तित्व ३०
३.२.२ राजनीतिक व्यक्तित्व ३१
३.२.३ समाजसेवी व्यक्तित्व ३३
३.२.४ साहित्यिक व्यक्तित्व ३५
३.२.५ इतिहासकार व्यक्तित्व ३७

३.२.६ संस्थापक व्यक्तित्व ३७

३.२.७ अनुवादक व्यक्तित्व ३८

३.२.८ बहुभाषी व्यक्तित्व ३९

३.३ सारांश ३९

चौथो परिच्छेद: टेकनाथ गौतमका कृतिहरूको अध्ययन ४१–११७

४.१ टेकनाथ गौतमका ऐतिहासिक कृतिहरूको अध्ययन ४१

४.१.१ थारू जातिको इतिहास तथा संस्कृति कृतिको अध्ययन ४१

४.१.१.१ परिचय ४१

४.१.१.२ प्रकाशन ४१

४.१.१.३ संरचना ४१

४.१.१.४ विषयवस्तु ४२

४.१.१.५ भाषाशैली ४६

४.१.१.६ निष्कर्ष ४६

४.१.२ रापती अञ्चलको इतिहास तथा केही संस्मरणहरू कृतिको अध्ययन ४७

४.१.२.१ परिचय ४७

४.१.२.२ प्रकाशन ४७

४.१.२.३ संरचना ४८

४.१.२.४ विषयवस्तु ४८

४.१.२.५ भाषाशैली ५१

४.१.२.६ निष्कर्ष ५१

४.२ टेकनाथ गौतमका महिलासँग सम्बन्धित कृतिहरूको अध्ययन ५३

४.२.१ पुनर्विवाह विमर्श कृतिको अध्ययन ५३

४.२.१.१ कृतिपरिचय ५३

४.२.१.२ प्रकाशन ५३

४.२.१.३ संरचना ५४

४.२.१.४ विषयवस्तु ५४

४.२.१.५ भाषाशैली ५९

४.२.१.६ निष्कर्ष ५९

४.२.२ हिन्दु समाजमा मातृजाति कृतिको अध्ययन ६१

४.२.२.१ परिचय ६१

४.२.२.२ प्रकाशन ६१

४.२.२.३ संरचना ६१

४.२.२.४ विषयवस्तु ६२

४.२.२.५ भाषाशैली ६४
४.२.२.६ निष्कर्ष ६४
४.३ टेकनाथ गौतमका सामाजिक समसामयिक विषयका कृतिको अध्ययन ६५
४.३.१ हाम्रो धर्म र धन लुटाइँदैछ बचाऊँ कृतिको अध्ययन ६५
४.३.१.१ कृति परिचय ६५
४.३.१.२ प्रकाशन ६५
४.३.१.३ संरचना ६६
४.३.१.४ विषयवस्तु ६६
४.३.१.५ भाषाशैली ६९
४.३.१.६ निष्कर्ष ७०
४.३.२ विचारणीय कुराहरू कृतिको अध्ययन ७०
४.३.२.१ कृतिपरिचय ७०
४.३.२.२ प्रकाशन ७१
४.३.२.३ संरचना ७१
४.३.२.४ विषयवस्तु ७१
४.३.२.५ भाषाशैली ७३
४.३.२.६ निष्कर्ष ७३
४.३.३ दाङलाई बचाऊँ कृतिको अध्ययन ७४
४.३.३.१ कृतिपरिचय ७४
४.३.३.२ प्रकाशन ७४
४.३.३.३ संरचना ७४
४.३.३.४ विषयवस्तु ७५
४.३.३.५ भाषाशैली ७७
४.३.३.६ निष्कर्ष ७८
४.४ टेकनाथ गौतमका धर्म संस्कृतिसम्बन्धी कृतिहरूको अध्ययन ७८
४.४.१ हिन्दुधर्म र बुद्धधर्म एउटै आर्यधर्म हुन् कृतिको अध्ययन ७८
४.४.१.१ कृतिपरिचय ७८
४.४.१.२ प्रकाशन ७९
४.४.१.३ संरचना ८०
४.४.१.४ विषयवस्तु ८०
४.४.१.५ भाषाशैली ८७
४.४.१.६ निष्कर्ष ८८
४.५ टेकनाथ गौतमका अनूदित कृतिहरूको अध्ययन ८९

४.५.१ धार्मिक अनूदित कृतिहरूको अध्ययन ८९
४.५.१.१ श्रीमद्भगवद्गीता समश्लोकी नेपाली अनुवाद कृतिको अध्ययन ८९
४.५.१.१.१ परिचय ८९
४.५.१.१.२ प्रकाशन ९०
४.५.१.१.३ संरचना ९०
४.५.१.१.४ विषयवस्तु ९०
४.५.१.१.५ भाषाशैली ९१
४.५.१.१.६ निष्कर्ष ९३
४.५.१.२ दुर्गासप्तशती समश्लोकी नेपाली अनुवाद कृतिको अध्ययन ९३
४.५.१.२.१ कृतिपरिचय ९३
४.५.१.२.२ प्रकाशन ९४
४.५.१.२.३ संरचना ९४
४.५.१.२.४ विषयवस्तु ९४
४.५.१.२.५ भाषाशैली ९८
४.५.१.२.६ निष्कर्ष ९९
४.५.१.३ बसिबियाँलो ९९
४.५.२ टेकनाथ गौतमका ऐतिहासिक र संस्कृतिमूलक अनूदित कृतिको अध्ययन १००
४.५.२. १ Hindusim and Buddhism are the Same Aryan Religion कृतिको अध्ययन १००
४.५.२. १.१ परिचय १००
४.५.२.२ Who are the Tharus कृतिको अध्ययन १००
४.५.२.२.१ कृतिपरिचय १००
४.५.२.२.२ प्रकाशन १०१
४.५.२.२.३ संरचना १०१
४.५.२.२.४ विषयवस्तु १०१
४.५.२.२.५ भाषाशैली १०१
४.५.२.२.६ निष्कर्ष १०१
४.६ टेकनाथ गौतमका वंशावलीसम्बन्धी कृतिको अध्ययन १०२
४.६.१ गोतामे वंश परिचय कृतिको कृतिपरक अध्ययन १०२
४.६.१.१ कृतिपरिचय १०२
४.६.१.२ प्रकाशन १०२
४.६.१.३ संरचना १०२
४.६.१.४ विषयवस्तु १०३

४.६.१.५ भाषाशैली १०३
४.६.१.६ निष्कर्ष १०४
४.७ टेकनाथ गौतमका साहित्यिक कृतिको अध्ययन १०४
४.७.१ नेपाली छन्दःशतकम् कृतिको अध्ययन १०४
४.७.१.१ कृति परिचय १०४
४.७.१.२ प्रकाशन १०५
४.७.१.३ संरचना १०५
४.७.१.४ विषयवस्तु १०५
४.७.१.५ भाषाशैली १०७
४.७.१.६ निष्कर्ष १०७
४.८ टेकनाथ गौतमका फुटकर लेखरचनाहरूको अध्ययन १०७
४.८.१ टेकनाथ गौतमका ऐतिहासिक अनुसन्धानमूलक लेखहरूको अध्ययन १०८
४.८.१.१ नेपालको इतिहासमा सत्यीकृत दुई असत्य : लेखको अध्ययन १०८
४.८.१.२ प्राचीन भारतवर्षमा शरावती नामले दुई नदी प्रसिद्ध थिए लेखको अध्ययन ११०
४.८.१.३ खस जातिको विवेचन लेखको अध्ययन १११
४.८.१.४ थारूजातिको संक्षिप्त इतिहास लेखको अध्ययन ११२
४.८.२ टेकनाथ गौतमका यात्रासम्बन्धी लेखहरूको अध्ययन ११३
४.८.२.१ स्वर्गद्वारी, रारा र खप्तड लेखको अध्ययन ११३
४.८.३ टेकनाथ गौतमका विविध विषयका लेखहरूको अध्ययन ११४
४.८.३.१ खानेपानी र सिंचाइ इञ्जिनियरहरूसँग मेरो अपील लेखको अध्ययन ११४
४.८.३.२ म आउट अफ डेट भएँछु लेखको अध्ययन ११५
४.८.३.३ के फरक भयो ? विद्वान्हरूले सोच्नुहोला लेखको अध्ययन ११५
४.८.३.४ म.सं.वि का उपकुलपतिलाई खुलापत्र पत्रात्मक लेखको अध्ययन ११६
४.८.३.५ दुःखिनी विधवा नानीलाई सल्लाह लेखको अध्ययन ११६
४.९ सारांश ११७

पा‘‘चौं परिच्छेदः निष्कर्ष ११८-१२४

५.१ निष्कर्ष ११८
५.२ यस अध्ययनका कमीकमजोरीहरू १२२
५.३ सम्भावित शीर्षकहरू १२३

सन्दर्भग्रन्थसूची १२५-१२६

परिशिष्ट १२७-१३१
परिशिष्ट १ १२७

परिशिष्ट २ १२९

परिशिष्ट ३ १२९

परिशिष्ट ४ १३०

परिशिष्ट ५ १३१